

Planering av forskarskola i pedagogisk historia

23 april 2002

URL of this page is <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-broady-020423-phist.htm>

Detta är en HTML-version av en ansökan om medel för planering av forskarskola i pedagogisk historia inlämnad till Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté i april 2002

Planering av forskarskola i pedagogisk historia

23 april 2002

Donald Broady

SEC/ILU, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala

E-post broady@nada.kth.se, URL <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>

Sammanfattning

Med pedagogisk historia avses här historiska studier av bildning, utbildning, undervisning, fostran och lärande. I forskarskolan skall ett tjugotal doktorander i olika ämnen delta. De skall vara antagna vid olika lärosäten där de har sin anställning, där normalt huvudhandledaren finns och där merparten av utbildningen sker, liksom examinationen. Gemensamma kurser och andra verksamheter anordnas av forskarskolan. Ändamålsenliga webb-baserade verktyg skall användas.

Ett syfte med forskarskolan är att historievetenskaplig kompetens skall tillföras det utbildningsvetenskapliga området. I anslutning till lärarutbildningarna förekommer i dag många övningsuppsatser och avhandlingsarbeten med historiska inslag. Här är det väsentligt att de doktorander, andra studenter och lärarutbildare som har klen skolning vad gäller historievetenskap får tillfälle att möta doktorander i ämnen som historia eller idéhistoria och deras handledare och lärare. Direkt och indirekt kan forskarskolan på så vis bidra till en mer kvalificerad verksamhet vid lärarutbildningarna.

Ett besläktat syfte är att till det utbildningsvetenskapliga området locka företrädare för forskningsmiljöer som är livaktiga och produktiva men där man hittills visat ljumt intresse för utbildningsforskning.

Vidare skulle en bättre förståelse av historiska sammanhang vara av värde för den allmänna utbildningsdebatten, ett stöd för lärarna i deras arbete och en tillgång inom det administrativa och utbildningspolitiska fältet.

1. Inledning

Det är lätt att rada upp argument för att en forskarskola i pedagogisk historia behövs. En sådan forskarskola skulle direkt och indirekt vara till nytta för lärarutbildningarna. Den skulle berika det framväxande utbildningsvetenskapliga forskningsområdet. Den skulle bli ett tillskott till forskarutbildningen inom en flertal ämnen. Och i världen utanför högskolan vore ett ökat intresse för pedagogisk historia välgörande. En bättre förståelse av historiska sammanhang vore till fördel för den

allmänna utbildningsdebatten, ett stöd för lärarna i deras arbete och en tillgång inom det administrativa och utbildningspolitiska fältet.

Det är överflödigt att ägna stort utrymme åt sådana argument som jag tror att de flesta uppfattar som självklarheter. Jag skall nedan bara ge ett par exempel på problem i samband med lärarutbildningarnas forskningsuppbyggnad, för att därmed illustrera hur en forskarskola i pedagogisk historia skulle kunna göra nytta. Därefter skisseras hur forskarskolan kan ordnas. Det är en lös skiss, jag vill inte föregripa den planeringen som skall ske i överläggningar mellan ett flertal forskningsmiljöer och lärosäten. Det är för detta planeringsarbete medel nu sökes.

2. Behov i anslutning till lärarutbildningarna

Pedagogikens historia som under 1900-talets första hälft var ett framträdande inslag i svensk pedagogik- och lärarutbildning blev nära nog utrotad efter andra världskriget i samband med att pedagogikämnet blev ett beteendevetenskapligt snarare än humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne. På universiteten fanns några få ställen där man ägnade sig åt pedagogikhistorisk forskning, främst hos Wilhelm Sjöstrand i Uppsala. Men länge var det framför allt utanför universiteten, bland amatörhistoriker och hembygdsforskare, som pedagogikhistoria odlades. Under flera decennier var den typiske svenske pedagogikhistorieforskaren varken pedagog eller historiker eller ens forskare till yrket, utan en skollärare eller rektor som efter pensioneringen grävde i arkiven för att teckna sin skolas historia. För dem var Föreningen för svensk undervisningshistoria en viktig sammanslutning som erbjöd publiceringsmöjligheter.

Från och med 1970-talet bröts psykologins dominans i pedagogik- och lärarutbildningen. Allt sedan dess har samhällsvetenskapliga inslag haft stort utrymme. Även intresset för pedagogisk historia har återväckts. En tredagarskonferens om pedagogisk historia för några år sedan (sept. 1998) lockade ett hundratal deltagare, och åtminstone inom ämnet pedagogik finns åtskilliga avhandlingsarbeten med pedagogikhistorisk inriktning. Inom andra ämnen är intresset svagare.

Det blygsamma utrymme som under efterkrigstiden upplåtits åt pedagogikhistoria i lärar- och pedagogikutbildningen har främst ägnats åt två områden, skolreformernas historia och ”de stora pedagogerna”.

Lärarkandidater och pedagogikstudenter har nog ofta fått intrycket att skolreformernas historia började med 1940-talet. Tiden före 1940 års skolutredning har de sällan hört nämnas under sin utbildning. Mest uppmärksamhet har ägnats åt efterkrigstiden och då framför allt de utbildningspolitiska intentionerna och det organisatoriska ramverket. Somliga bland de vanligaste läroböckerna har varit maskerade självbiografier författade av dem som själva varit drivande i reformpolitiken.

Även om det är glädjande att så många lärare och lärarutbildare som i dag fortbildar sig skriver övningsuppsatser och avhandlingsarbeten i historiska ämnen, är det ett bekymmer för handledarna att somliga studenter åtminstone inledningsvis tar för givet att källorna kan väljas, värderas och tolkas ungefärligen så som man hanterar texter i lärarutbildningen eller i skoldebatten. De söker sig gärna till det lättast tillgängliga tryckta materialet såsom läroplaner, offentliga utredningar, propositioner eller läroböcker. Avsikten är ofta att extrahera fram utbildningspolitiska eller pedagogiska intentioner. Slutmålet är inte sällan att bedöma i vilken grad texterna tillfredsställer dagens åsikter om hur lärande bör gå till eller dagens krav på demokratisk värdegrund, medborgarfostran, jämställdhet eller multikulturalism.

Min hypotes är att det är lärarutbildningens karaktär av predikantskola som spökar. Det är lätt hänt att denna hållning släpar med även när det ska skrivas uppsatser eller avhandlingar med vetenskapliga anspråk. Läsarten är ungefär densamma antingen dokumenten uttolkas med vördnad som budskap från ovan eller utsätts för en kritisk granskning syftande till avslöja antidemokratiska tendenser, manschauvinism, xenofobi, västerländsk etnocentrism och andra spår av djävulens verk. De första utkasterna till övningsuppsatser eller avhandlingskapitel liknar ibland utlåtandena som förr utsändes från Statens institut för läromedelsgranskning. Att uppfatta pedagogikhistoriska studier som något slags reformuppföljningsverksamhet kan möjligen vara motiverat inom ramen för en yrkesutbildning. Det är

inte så konstigt att blivande befattningshavare med statligt uppdrag tränas i att uppfatta läroplaner och andra styrdokument som urkunder vilkas innebörd skall uttolkas och ”förverkligas” i klassrummet, ungefär som den heliga skrifs missionsbudskap. Men om man försöker sig på pedagogikhistorisk forskning måste man närma sig källorna på annat sätt och fråga hur texterna vuxit fram, vilka intressen som format dem, vilka effekter de fått. Av handledaren krävs åtskillig övertalning innan studenterna är beredda att söka sig till fler källor än tryckta läroplaner eller utredningstexter som redan behandlats i hundra tidigare C-uppsatser och att sluta gissa om t.ex. motiven bakom läroplanens formuleringar, för att i stället skaffa sig en överblick över arkivens bestånd och tillgängliga bearbetningar, spåra protokoll, förarbeten och korrespondens och om möjligt intervjua människor som varit med och kan berätta.

Det andra område där historiska perspektiv ständigt haft och alltjämt har ett visst utrymme i utbildningen av blivande lärare är ”de stora pedagogerna”. Det har slagit mig att de stora pedagogiska tänkarna från Platon och framåt så ofta uppfattas som *patronymika*. Med patronymikon menar språkvetarna ett namn som bildats efter faderns namn, som när Karls son Anders får namnet Anders Karlsson. Historiker och antropologer använder termen *patronymika* om mytiska anfäder. Erik XIV valde sig nummer fjorton med hänvisning till främst Johannes Magnus kungalängd vari ett antal kungar vid namn Erik utpekats, somliga verkliga och andra påhittade såsom Erik Väderhatt eller den Berik som enligt Johannes Magnus valdes till kung över svear och götar år 836 efter syndafloden. Antropologer har uppmärksammat att en släkt, en stam eller en folkgrupp kan utnyttja en anfaders namn, ett *patronymikon*, för att hänvisa till ett gemensamt ursprung utan att denna anfader någonsin behöver ha existerat och utan att det behöver finnas biologiska blodsband inom gruppen. På samma sätt har de stora pedagogerna ofta figurerat i lärarutbildningen och i den pedagogiska debatten. Man läser knappast Pestalozzi, Dewey eller Piaget utan brukar uppfatta dem som mytiska anfäder med magisk förmåga att svetsa samman den ena eller andra pedagogiska lärans eller sektens anhängare. Som handledare har jag märkt att somliga studenter i de pedagogiska tänkarnas skrifter framför allt är på jakt efter formuleringar som ter sig sympatiska för en modern läsare: det här citatet av Dewey ska jag ha med i mitt avhandlingskapitel för det stämmer precis med vad jag själv tycker! De störs inte av att ”de stora pedagogerna” levde i en annan värld och menade något annat med orden. Det är förstås lugnande att i pedagogikhistorien finna bekräftelse på sina egna pedagogiska idéers förträfflighet, men risken är att man inte hittar annat än sådant som liknar vad man tror sig veta redan i förväg. För egen del är jag övertygad om att det finns mer att lära av det motstånd som historien erbjuder oss sena tiders barn.

Jag har givit ett par exempel på svårigheter som många studenter med bakgrund i lärarutbildningarna möter när de närmar sig pedagogikhistorien. En förklaring till svårigheterna är isoleringen. Många studenter ger sig i kast med en historiskt inriktad C-uppsats eller D-uppsats eller avhandlingsarbete utan att ha haft någon egentlig kontakt med historievetenskap. En mångvetenskaplig forskarskola i pedagogisk historia skulle bidra något till att bryta lärarutbildningsområdets isolering i detta avseende. Den skulle vara en mötesplats för doktorander (och deras handledare och lärare) i både historievetenskapliga och andra ämnen. Existensen av en sådan forskarskola skulle få direkt eller indirekt betydelse inte bara för de doktorander som tillhör skolan utan också för andra inom lärarutbildningsområdet, för studenter på grundutbildningsnivå, för lärarutbildare. Jag tänker då inte bara på dem som har starkt intresse för historiska problem. Ett avsnitt ”historisk bakgrund” förekommer i var och varannan övningsuppsats i anslutning till lärarutbildningarna.

3. Behovet av mångvetenskaplighet

Så långt har jag utgått från lärarutbildningarna och besläktade ämnen såsom pedagogik. Lika viktigt är att andra ämnen, inte minst historievetenskapliga, skulle kunna dra fördel av en forskarskola i pedagogisk historia. Under de senaste åren har utbildningsvetenskap etablerats som en paraplybenämning för den forskning som inom olika ämnen ägnas åt bildning, utbildning, undervisning, fostran och lärande. För att

den utbildningsvetenskapliga forskningen skall bli livskraftig och fruktbar krävs dels att den har god förankring i lärarutbildningarna, dels att den lyckas attrahera dugliga forskare och doktorander från ett brett spektrum av discipliner. För det sist nämnda syftet skulle en forskarskola i pedagogisk historia kunna göra nytta.

Mitt intryck är att man inom de flesta ämnen (pedagogik och besläktade ämnen såsom pedagogiskt arbete utgör undantag) ännu inte riktigt upptäckt att utbildningsvetenskap är ett område till vilket företrädare för många ämnen är välkomna att bidra. Det kan ha att göra med att utbildningsforskning brukar uppfattas i huvudsak som ”sektorsforskning” och ibland till och med som led i myndighetsutövning snarare än som vetenskaplig verksamhet.

Det är ingen lätt uppgift att förmå dugliga forskare från olika discipliner att ägna sig åt utbildningsforskning. Det var en av mina ambitioner då jag 1993 startade ett forskarnätverk ”Forum för studier av utbildning och kultur” i anslutning till Skolverkets forskningsprogram. Jag lyckades dåligt i detta avseende. Den enda framgången var väl egentligen att etnologen Jonas Frykman och några av hans medarbetare lockades att ägna sig åt skolforskning med finansiering från Skolverket. Från andra ämnen fanns många som var intresserade i största allmänhet, men när det blev dags att planera projekt och söka medel undvek man (pedagogerna återigen undantagna) Skolverket och vände sig till HSFR eller Riksbankens Jubileumsfond om man var så duglig och etablerad att man hade den möjligheten. Därmed försvann ett incitament att ägna sig åt utbildningsforskning.

Det gäller att förebygga situationen att utbildningsvetenskap rekryterar forskare som klarar sig dåligt i konkurrensen med kollegerna i den egna disciplinen. Här finns sociala mekanismer som måste beaktas när ett utbildningsvetenskapligt område nu byggs upp. En grundregel är att forskare måste få behålla sin förankring bland sina kolleger i sitt eget vetenskapliga fält. Den historiker eller statsvetare som ägnar sig åt forskning eller doktorandstudier inom det utbildningsvetenskapliga området måste få tillfälle att odla intressen och ackumulera symboliskt kapital som tillerkänns värde bland historiker eller statsvetare. För en forskarskola som den här föreslagna innebär det att doktoranderna måste erhålla en — med det egna ämnets mått mätt — lika gedigen forskarutbildning som alla andra på sin moderinstitution. Att forskarskolan i pedagogisk historia skall vara mångvetenskaplig innebär inte att den skall producera hybriddoktorer utan att doktoranderna och handledarna har sin plattform i sina egna forskningstraditioner och från dessa skilda utgångspunkter samverkar i utforskandet av pedagogiska fenomen.

Med pedagogisk historia avses här historiska studier av bildning, utbildning, undervisning, fostran och lärande. Sådan forskning förekommer redan inom en lång rad ämnen såsom etnologi, historia, idéhistoria, ekonomisk historia, litteraturvetenskap, pedagogik, språkvetenskap, sociologi, statsvetenskap och många fler. Även inom matematik och naturvetenskapliga ämnen förekommer t.ex. didaktiska studier av skolämnenas och universitetsämnenas historia. Registret är brett när det gäller ämnen som skulle kunna inrymma studier i pedagogisk historia. Ändå är de pedagogikhistoriska inslagen påfallande magra även i ämnen där de borde kunna ha rejält utrymme. Vid det nyligen avhållna Historikermötet i Örebro 19-21 april 2002, en bred mönstring av pågående och nyss avslutade avhandlingarbeten i ämnet historia, var det pedagogikhistoriska området knappast alls företrätt. Vilket är ett gott skäl för att inrätta en forskarskola i pedagogisk historia.

Jag övervägde inledningsvis möjligheten att forskarskolan skulle ha den något snävare inriktningen ”utbildningshistoria” men samtal med historiker har övertygat mig om att en bredare inriktning är mer attraktiv. Benämningen ”pedagogisk historia” signalerar en sådan bredd. Inom forskarskolan skall man kunna ägna sig åt pedagogiska fenomen av mångahanda slag, inte bara institutionaliserad och formaliserad utbildning.

Tilläggas bör att ”historia” här inte enbart avser förhållanden i forna tider. Det finns som bekant något som kallas samtidshistoria och det är möjligt att studera ”nuet som historia” om man fäster vikt vid förändringar och stabilitet och annat som i en eller annan mening kan skänka en historisk förståelse.

4. Organisation och verksamhet

Att här i detalj beskriva organisationen och verksamheten vore att föregripa kommande diskussioner mellan deltagande forskningsmiljöer och lärosätena. Därför nöjer jag mig med att några preliminära förslag och överväganden i punktform.

- Ca 20 doktorander skall ingå i forskarskolan och finansieras inom dess ram. Dessutom kan doktorander med annan finansiering vara associerade.
- Sökande skall ha minst 60 poäng i humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne och/eller lärarexamen.
- Antagning sker i två steg. Först bereds ansökningarna av ett organ knutet till forskarskolan i syfte att sälla fram sökande som kan komma i fråga för doktorandanställning. Därefter tar lärosätena ställning till frågan om antagning till forskarutbildningen. Dessutom har lärosätena möjlighet att ta initiativ genom att anmäla kandidater.
- Doktoranderna skrivs in i forskarutbildningen vid sina respektive moderinstitutioner där de har sin anställning, där normalt huvudhandledaren finns och där huvuddelen av utbildningen liksom examinationen sker.
- Vissa för forskarskolan gemensamma kurser anordnas. Dessa skall ges av lärosäten där man har särskilt goda möjligheter att erbjuda kursen i fråga. Redan eftersom utrymmet för kurser i doktorandernas forskarutbildning torde komma att variera mellan 40 poäng och 80 poäng är det omöjligt att ange en generell norm för hur många poäng de gemensamma kurserna skall utgöra. Alla har inte heller behov av samma kurser. Doktorander med svag historievetenskaplig skolning behöver kurser som bättrar på den saken. Doktorander som har en hygglig historievetenskaplig grund kan ha nytta av kurser om pedagogiska problem. Dock bör en mindre kurs om klassiska och aktuella pedagogikhistoriska frågor kunna ges till samtliga doktorander.
- Även andra verksamheter såsom workshops och gästföreläsningar skall ordnas av forskarskolan.
- Ändamålsenliga webb-baserad verktyg skall användas för forskarskolans informationshantering och i kursgenomförandet.
- Även fysiska möten (över dagen eller internat) skall anordnas.
- Uppsala universitet är värduuniversitet.

Samverkan (bl.a. gemensamma kurser) skall etableras med flera redan existerande forskarskolor.

5. Genomförandet av planeringsarbetet

Vidtalade diskussionspartners

Följande personer har förklarat sig beredda att medverka i att diskutera fram en plan för en nationell forskarskola i utbildningshistoria. Ingen har sagt nej, vilket är ett gott tecken. Det tyder på att intresse finns och att det torde bli ganska lätt att rekrytera lämpliga handledare.

Jonas Frykman, professor i etnologi, Lunds universitet
 David Hamilton, professor i pedagogik, Umeå universitet
 Jan Lindegren, professor i historia, Uppsala universitet
 Bo Lindensjö, docent i statsvetenskap, Stockholms universitet
 Ulf P. Lundgren, professor i pedagogik, Uppsala universitet
 Thorsten Nybom, docent i historia, Blekinge tekniska högskola
 Lars Petterson, docent i historia, Högskolan i Dalarna
 Bengt Sandin, docent i historia, professor tema Barn, Linköpings universitet
 Crister Skoglund, universitetslektor i idéhistoria, Södertörns högskola
 Annika Ullman, docent i pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm.
 Per-Johan Ödman, professor emeritus i pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm
 Christer Öhman, docent i historia, Uppsala universitet

Flera av de nämnda har stor erfarenhet av lärarutbildning. Ytterligare några namn kan tillkomma. Också representanter för fler högskolor utan egen forskarutbildning skall delta i diskussionen.

Inventering av pedagogikhistorisk forskning

Översiktlig inventering av pågående och planerad pedagogikhistorisk forskning vid olika svenska lärosäten, liksom av kursutbudet på området.

Sammankomst i januari 2003

Vid en endagssammankomst i januari 2003 skall representanter från olika svenska forskningsmiljöer samlas. Förhoppningsvis kommer flertalet av de ovan nämnda att ha möjlighet att delta. Dessutom kommer representanter för fler lärosäten utan egen forskarutbildning att inbjudas. Syftet är att åstadkomma en preliminär plan för en forskarskola, en plan som sedan skall revideras under loppet av våren 2003.

Ytterligare överläggningar

För överläggningar kommer några resor till olika lärosäten att företas. I övrigt skall kommunikation ske per mejl och webbplatsform.

Färdigställandet av planen

Ambitionen är att till VRs utbildningsvetenskapliga kommitté vid ansökningstillfället i slutet av våren 2003 inlämna en fullständig ansökan om en nationell forskarskola i utbildningshistoria. Om den ambitionen låter sig realiseras vet jag inte. Det beror på om planeringsarbetet och överläggningarna mellan de olika lärosätena och forskningsmiljöerna leder fram till en slagkraftig målsättning och organisation. Om resultatet inte blir en fullständig ansökan skall planeringsarbetet redovisas i en rapport om hur det hela avlöp med försök till analys av förutsättningarna för forskarskolor av det här skisserade slaget.

6. Personal för genomförandet av planeringsarbetet (samt något om mina erfarenheter av arbete med forskarskolor)

Planeringsarbetet kommer att samordnas av mig med bistånd av Esbjörn Larsson, doktorand i historia vid Uppsala universitet med ett pedagogiskt-historiskt avhandlingsämne. Jag avsätter inom ramen för min tjänstgöring som professor 5 procent av min tid. För Esbjörn Larsson sökes lönebidrag motsvarande 20 procent av heltid under ett år.

För att säga något om mina förutsättningar för att samordna detta arbete kan nämnas att jag har någon erfarenhet av forskarskolor. Vid KTH har jag i olika omgångar medverkat i planeringen av tre olika forskarskolor (varav två realiserades, finansierade av Stiftelsen för strategisk forskning resp. Nutek/Vinnova). Fr.o.m. starten 1996 ingår jag i ledningsgruppen ("executive board") för kompetenscentret CID (Centre for User Oriented IT-Design) vid KTH som inrymmer en egen forskarskola. Jag är även ledamot av det vetenskapliga rådet för KK-stiftelsens forskningsprogram LearnIT (Lärande och IT) med vidhängande forskarskola. Och jag är jag handledare för ett par doktorander som tillhör forskarskolan LearnIT samt biträdande handledare för en doktorand som tillhör forskarskolan i matematikdidaktik och tre doktorander som tillhör CIDs forskarskola.

Tilläggs kan att jag i femton års tid i mina engagemang vid Institutionen för numerisk analys och datalogi vid KTH sysslat med forskning och utvecklingsarbete om informationsteknologi för forsknings- och undervisningsändamål, med tonvikt vid humanistiska tillämpningar (se CV och publikationslista), erfarenheter som kan utnyttjas när forskarskolan planeras.

För ett par år sedan utarbetade jag ett förslag till en "forskarskola för studier av utbildning och kultur" avsedd att knytas främst till Uppsala universitet och Lärarhögskolan i Stockholm. Detta förslag inlämnades i maj 2000 från Uppsala universitet till utbildningsdepartementet. Det blev då avslag. Den nu föreslagna forskarskolan skall knytas till fler medverkande lärosäten och vara mer fokuserad vad gäller inriktningen.

Jag har också tagit del av de planer som funnits vid bland annat Linköpings universitet och Umeå universitet på att utveckla en forskarskola med humanistisk inriktning. Under Pedagogkonventet i Linköping 22-23 mars 2001 diskuterades om dessa planer skulle kunna kombineras med det nyss nämnda förslaget från Uppsala universitet, och pedagogkonventet uppdrog åt mig att försöka finna möjligheter att realisera en sådan kombination. Föreliggande ansökan utgör ett sådant försök.

7. Medfinansiering

Uppsala universitet medfinansierar beviljade projekt enligt VRs utbildningsvetenskapliga kommittés direktiv.

Back to [SEC home page](#)

URL of this page is <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-broady-020423-phist.htm>